

3. НАУКОВИЙ СЕМІНАР-ПРАКТИКУМ

Віра Петрівна Чудакова,

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
психолог, тренер,
старший викладач, консультант, коуч,
м. Київ

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545>

УДК 159.923:005.336.1/5:005.591.6

DOI: <https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-4-65-74>

ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВИЙ БЛОК ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ «ІНТЕРЕСІВ» ТА «СХИЛЬНОСТЕЙ» ОПТАНТІВ – ПОКАЗНИКІВ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Частина 1.

Продовження в наступних номерах цього видання.

Анотація.

У статті розкрито актуальність науково-методичного забезпечення формування компетентностей конкурентоздатності особистості. Одним із компонентів конкурентоздатності особистості є компетентності професійного самовизначення оптантів (людина, що обирає професію). Представлено авторську технологію та моделі її реалізації. Розкрито питання актуалізації проблеми вибору професії та діагностики. Акцентовано на розумінні «спеціальних психологічних понять та термінів». Обґрунтовано ризики, які несе відсутність у типових програмах МОН України питань психологічного супроводу професійного самовизначення старшокласників. Подано механізм розв'язання проблеми психологічного супроводу. Розкрито «інформаційно-смысловий блок» дослідження «інтересів» і «схильностей» оптантів.

Ключові слова: формування компетентностей конкурентоздатності особистості; компетентності; методи психодіагностики; професійне самовизначення; компетентність; оптант (людина, яка вибирає професію); термінологічний і понятійний апарат; інтереси і схильності у процесі вибору професії.

Продовжуємо публікацію результатів наукового дослідження щодо науково-методичного забезпечення формування компетентностей конкурентоздатності особистості у серії статей, що опубліковані у фахових виданнях Інституту обдарованої дитини НАПН України, які входять до міжнародних наукометричних баз, зокрема:

у **шквартальному науково-методичному журналі «Освіта та розвиток обдарованої особистості»** у рубриці «Науковий семінар-практикум» [12–14]:

– № 4 (71) 2018, С. 42–54, стаття Чудакової В.П. «Методика допрофесійної підготовки оптантів, компонента технології формування компетентностей конкурентоздатної особистості [12]. URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2018/4/11.pdf>;

– № 1 (72) 2019, С. 63–69, стаття Чудакової В.П. «Психодіагностика як ключовий інструментарій в реалізації компетентнісно-орієнтованого навчання конкурентоздатної особистості в умовах інноваційної діяльності нової української школи». DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-1\(72\)-63-69](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-1(72)-63-69). URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/1/12.pdf>;

– № 3 (74) 2019, С. 52–61, стаття Чудакової В.П. «Путівник дослідження складових мотиваційної компетентності: мотивів та мотивації з метою професійного самовизначення» [13]. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-3\(74\)-52-61](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-3(74)-52-61). URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/2/8.pdf>.

у збірнику наукових праць «Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика» [11]:

– № 2 (21) 2018, С. 97–111, стаття Чудакової В.П. «Актуалізація проблеми вибору професії, зміст, структура та методи психолого-діагностичного дослідження з метою професійного самовизначення оптантів в умовах допрофесійної підготовки – компетентності конкурентоздатної особистості». URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2018_2_14 [11].

Метою цієї публікації є представлення інформаційно-сміслового блоку дослідження професійних інтересів і схильностей оптантів – показників профорієнтаційної компетентності самовизначення та конкурентоздатності особистості у форматі реалізації авторської технології та моделей «формування компетентностей конкурентоздатної особистості» (частина 1).

Особливої значущості набуває актуальність і важливість вивчення та розв'язання проблеми науково-методичного забезпечення формування компетентностей конкурентоздатності особистості, одного з ключових факторів, підготовки вчителя до реалізації компетентнісно-орієнтованого навчання, в умовах інноваційної діяльності «Нової української школи» (НУШ). Для цього необхідно виявити та сформулювати ключові компетентності в учнів, а також ними має володіти і вчитель. Як можна навчити будь-кого тому, у чому сам не є компетентним? Щоб здійснювати ефективну взаємодію з учнями під час формування ключових компетентностей, учителю необхідно оволодіти об'єктивними науковими знаннями про індивідуальні особливості. З цією метою необхідно оволодіти навичками використання методів наукової психологічної діагностики.

Одним із важливих компонентів конкурентоздатності особистості є компетентності професійного самовизначення оптантів в умовах реалізації компетентнісно-орієнтованого навчання у форматі інноваційної діяльності НУШ [11–14].

В умовах соціально-економічних перетворень розвивається «ринок праці» і «ринок особистостей», які висувають до особистості професіоналів високі вимоги, особливо це стосується підростаючого покоління. Адже сьогоднішнім випускникам у недалекому майбутньому належить прийняти на себе тягар проблем, які необхідно розв'язувати в постіндустріальному суспільстві сучасних цивілізованих ринкових відносин. У зв'язку з цим, одним із пріоритетних завдань сучасної профільної школи стає створення умов для формування конкурентоздатної особистості, здатної самотійно, результативно, відповідально і морально розв'язувати суспільні й особисті (професійні/непрофесійні) проблеми. Створення відповідних умов для розвитку такої особистості дасть змогу закладам освіти підвищити

якість підготовки випускників – майбутніх абітурієнтів і фахівців-професіоналів, до професійного самовизначення, самотійного життя, самореалізації, соціалізації, а також сформувати високий рівень їх конкурентоздатності в швидкозмінних умовах інноваційної діяльності.

Актуальним є питання науково-методичного забезпечення формування компетентностей конкурентоздатності особистості. Його реалізацію здійснено в процесі виконання наукового дослідження автором публікації. З'ясовано, що одним із важливих компонентів конкурентоздатності особистості є компетентності професійного самовизначення оптантів в умовах допрофесійної підготовки та професійної діяльності. З метою розв'язання зазначених вище суспільно значущих проблем нами запропоновано авторську комплексну систему науково-методичного забезпечення допрофесійної та професійної підготовки оптантів. З метою її реалізації було розроблено, адаптовано та впроваджено авторську «Технологію формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах інноваційної діяльності» (далі – «Технологія») під час допрофесійної та професійної підготовки. Технологія охоплює дві взаємопов'язані моделі, які доповнюють одна одну та відповідають діагностичному (констатувальному) і корекційно-розвивальному (формуальному) етапам дослідження, а саме: 1) діагностична модель експертизи компетентностей професійного самовизначення оптантів в умовах допрофесійної підготовки; 2) корекційно-розвивальна модель рефлексивноінноваційного тренінгу, коучингу «Сучасні психологічні технології формування компетентностей конкурентоздатної особистості». Кожна з моделей охоплює такі головні блоки: інформаційно-смісловий, діагностичний, аналітично-інтерпретаційний, прогностичний і корекційно-розвивальний [11; 12].

З метою надання практичної допомоги оптанту щодо правильності вибору професії в поточному дослідженні ми надали можливість людині особисто отримати практичний досвід у сфері психодіагностики з метою професійного самовизначення. Нами було запропоновано оптимальний набір психодіагностичних методик (засобів), за допомогою яких можна визначити: 1) професійні інтереси; 2) схильності; 3) мотиви вибору професії; 4) спрямованість; 5) індивідуальні особливості особистості здібності.

Дослідження проводилося з учасниками освітнього процесу на базі експериментальних закладів загальної середньої освіти (експерименти регіонального рівня): ЗЗСО м. Одеси (відповідальна за експеримент на регіональному рівні – Т. Волковська), з-поміж яких: ЗОШ № 52 (директор – Н. Мацкул), № 81 (Т. Завтур), № 82 (Н. Костікова), № 86 (В. Шакіна), № 89 (Р. Черненко), № 118 (Н. Єфі-

мова) та НВК № 4 (Н. Аббас), № 49 (Г. Надежко); № 53 (І. Телищак); ЗЗСО м. Херсону (відповідальна за експеримент на регіональному рівні Т. Верещака), зокрема: НВК № 15 (Л. Стратійчук); ЗОШ № 46 (О. Дмитрієнко); ЗОШ № 53 (О. Демчук); гімназія № 6 (С. Корж) Херсонської області, Козачелагерська ЗОШ Олешківського р-ну (М. Дудченко).

Завдяки науково-методичній і творчій співпраці з названими вище керівниками, педагогічними, учнівськими колективами ЗЗСО, на різних етапах науково-дослідної експериментальної діяльності (розробки, апробації та впровадження комплексної системи науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки оптантів авторської «Технології формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах допрофесійної підготовки») **відпрацьовувалися** психолого-педагогічний діагностичний інструментарій, інформаційно-смісловий, діагностичний, аналітично-інтерпретаційний і прогностичний та корекційно-розвивальний блоки, **відшліфовувались** окремі аспекти та компоненти модулів «Технології». Кожний ЗЗСО зробив важливий і цінний внесок.

Для розв'язання поставленої мети та реалізації завдань науково-дослідної діяльності використовувалися такі методи наукового дослідження: аналіз літератури з проблеми, теоретичний аналіз проблеми; проведення пілотажного дослідження, психолого-педагогічний експеримент, психолого-педагогічні діагностичні методики, метод експертної оцінки, методи математичної статистики, метод активного соціально-психологічного навчання, тренінгу, коучингу. Математична обробка даних здійснювалася за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 20).

Згідно з результатами наукового дослідження, було здійснено *апробацію та впроваджено* комплексну систему науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки оптантів старшокласників, а саме: методику допрофесійної підготовки учнів старшої школи до різних типів професій, що враховує індивідуальні психофізіологічні особливості учнів і перспективи майбутньої професійної діяльності; технологію формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах допрофесійної підготовки; засоби та організаційні форми реалізації допрофесійної підготовки в старшій школі; зміст науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки старшокласників з можливістю інтеграції в освітній процес. Пройшли апробацію та було впроваджено в практику діяльності ЗЗСО: дві освітні програми, що відповідають змісту двох освітніх посібників: 1) *освітня програма* «Обираємо професії типу «людина – природа», «людина – техніка» (10–11 класи) курс за вибором; 2) *освітня програма* «Обираємо професії

типу «людина – людина», «людина – знакова система», «людина – художній образ» (10–11 класи) курс за вибором; 3) *посібник* «Обираємо професії типу «людина – природа», «людина – техніка» (10–11 класи) курс за вибором; 4) *посібник* «Обираємо професії типу «людина – людина», «людина – знакова система», «людина – художній образ» (10–11 класи) курс за вибором.

Створене науково-методичне забезпечення впроваджено в практику діяльності ЗЗСО України та ЗВО післядипломної педагогічної освіти. *Впровадження передбачає* вдосконалення допрофесійної підготовки в профільній школі на основі підвищення ефективності освітнього процесу, комплексного підходу до розвитку особистості й орієнтації на потреби сучасного суспільства. *Розроблена освітня та науково-виробнича продукція* забезпечить обґрунтований вибір учнями майбутньої професії, буде сприяти створенню науково обґрунтованої системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення, формуванню ключових і базових компетентностей для подальшого професійного навчання, професійної діяльності та самореалізації.

У подальшому розглянемо один зі складників «Технології» – питання щодо реалізації «діагностичної моделі експертизи компетентностей професійного самовизначення оптантів в умовах допрофесійної підготовки, що реалізується за допомогою комплексної методики психологічної діагностики професійного самовизначення як елемента формування компетентностей конкурентоздатної особистості оптантів в умовах допрофесійної підготовки». *Мета діагностичної моделі «Технології»:* здійснення психологічної діагностики для експертизи професійного самовизначення учнів, у процесі допрофесійної підготовки, до вибору різних типів професій, з урахуванням індивідуальних психологічних і психофізіологічних особливостей особистості та перспективи майбутньої професійної діяльності як фактора формування компетентностей конкурентоздатної особистості. Для її впровадження було запропоновано авторську комплексну методику психологічної діагностики професійного самовизначення як компонент формування компетентностей конкурентоздатної особистості оптантів, яку буде подано в поточній і подальших публікаціях цього видання.

Актуалізація проблеми вибору професії та діагностики особистості з метою професійного самовизначення

Учні старших класів завжди гостро відчувають потребу в професійному самовизначенні, зокрема професійній орієнтації та професійному консультуванні. Багаторічна практика переконливо свідчить, що, починаючи з пізнього підліткового віку учнів (приблизно з 15 років) у системі освіти має бути створено умови для реалізації інтересів, що ставлять за мету навчатися, розвивати здібності

та реалізувати подальші життєві плани. Психолого-діагностичні методики надають можливість краще зрозуміти й пізнати індивідуально-психологічні та вікові особливості, внутрішній світ, життєві установки, інтереси, схильності, нахили, здібності, широкий спектр рис характеру особистості. У наш час особливу увагу приділяють поширенню корисних відомостей про пер-

спективні професійні напрями та різними соціальними інституціями.

Під час вибору професії важливу роль відіграють компоненти, які Е. Клімов [3; 6; 9; 10; 11] запропонував у методиці «Диференційний діагностичний опитувальник» (ДДО). Ним було запропоновано восьмикутну схему-модель ситуації вибору професії, що представлена на рисунку 1.

Рис. 1. Восьмикутна схема-модель ситуації вибору професії (за Е. Клімовим)

Використовуючи її, він радить оптантам *під час вибору професії дотримуватися такого принципу*: уявити собі правильний восьмикутник, що буде слугувати основою схеми вирішального впливу на професійний вибір: 1-й кут – позиція старших членів сім'ї, пов'язана з професійним майбутнім; 2-й кут – позиція друзів, однолітків; 3-й кут – позиція вчителів; 4-й кут – особисті професійні плани; 5-й кут – здібності; 6-й кут – рівень досягнень та визнання; 7-й кут – інформованість; 8-й кут – схильності.

Восьмикутна схема-модель ситуації вибору професії може слугувати опорним наочним засобом, до якого оптант не раз буде повертатися під час обдумування цих питань.

Обираючи професію, оптант **має знати, що:**

- робити цей відповідальний крок необхідно свідомо, з урахуванням власних нахилів і здібностей, особистих і громадських інтересів;

- існує підхід до вибору професії як до вибору справи на все життя. Така позиція є хибною, адже не враховує, що людина має різнобічні здібності. Це дає їй можливість накопичувати спеціальні знання та навички в різних сферах діяльності (найкращим інженером, наприклад, буде той, хто пройшов школу майстерності робітника);

- розподіл професій на «хороші» та «погані», «цікаві» й «нецікаві», «легкі» та «важкі» є помил-

ковим. Значущість професії у житті людини залежить не так від характеру професійної діяльності, як від ставлення до неї людини, відповідності професії її запитам і можливостям;

- професію не потрібно вибирати «за компанію» – такий вибір рідко буває вдалим;

- не потрібно переносити своє ставлення до конкретної людини на її професію, адже особиста симпатія чи антипатія до людини однієї професії не може свідчити про здібність чи нездібність іншої людини до цієї професії;

- інколи за зовнішньою привабливістю професії приховано її негативні риси;

- світ професій значно ширший (понад 40 000), ніж коло шкільних предметів (12–15), тому отождолення улюбленого навчального предмета з професією не є надійним орієнтиром.

Уникнути помилок і розчарувань у виборі професії можливо, якщо:

- зібрати якнайбільше інформації про світ професій і про сферу діяльності, що вас цікавить;

- вивчити самого себе, скласти уявлення про власні інтереси та здібності;

- з'ясувати, чи присутні у вас медичні протипоказання щодо обраної професії;

- знайти можливість спілкування з представниками цієї професії та дізнатися, в якому освітньому закладі можна здобути необхідну кваліфікацію;

– з'ясувати, чи є на обрану професію попит на ринку праці;

– проаналізувати отримані відомості, і якщо у формулі «ХОЧУ – МОЖУ – ТРЕБА» повторюватиметься одна й та сама професія, вибір зроблено правильно [3; 11].

Що означає – зробити правильний вибір професії?

«Правильно» обрати професію з усього різноманіття досить складно. Було з'ясовано, що *зробити правильний вибір* – це означає знайти професію, яка:

- цікава і приваблива;
- доступна і посилює;
- має попит на ринку праці.

Важливість з'ясування та розуміння «спеціальних психологічних понять та термінів» стосовно професійного самовизначення оптантів

Розуміння оптантом понятійного апарату «спеціальних психологічних понять та термінів» у сфері професійного самовизначення є одним із важливих аспектів поточного дослідження. Згідно з його результатами, нами виявлено, що «спеціальні психологічні терміни, категорії, які містять знання про людину і вимоги, що висувуються до неї в процесі професійної діяльності», незрозумілі для більшості учнів, вони *не наповнені для них конкретним змістом* [9; 11; 15]. Це підтверджується тим, що стосовно поняття «інтереси»:

- лише 47 % опитаних учнів правильно змогли передати його зміст;
- 33 % – не змогли дати правильне визначення або ухилилися від відповіді.

Стосовно поняття «здібності» та «темперамент» результати емпіричних даних виявилися такими:

- поняття «здібності» 71 % респондентів не змогли охарактеризувати;
- поняття «темперамент» у 73 % респондентів викликало труднощі.

Природно, що труднощі особливостей власної особистості в таких учнів буде викликати утруднення.

Коли респондентам запропонували оцінити власний темперамент, то 90 % з них ухилилися від відповіді, а у 42 % – відмовилися оцінювати власні здібності.

Отже, з'ясовано, що труднощі самосприйняття збільшуються відсутністю в учнів розуміння *психологічного понятійного апарату, необхідного для самопізнання на рівні, що відрізняється від буденної свідомості* [10; 11].

Обґрунтування ризиків через відсутність в типових програмах МОН України питань психологічного супроводу професійного самовизначення старшокласників у процесі допрофесійної підготовки в ЗЗСО

У майбутньому в Україні, ситуація з цим питанням буде ускладнюватися, адже після озна-

йомлення з «Типовими навчальними програмами для 10–11 класів ЗЗСО», нами було виявлено, що предмет «Психології» практично відсутній (накази МОН України від 20 квітня 2018 р. № 406 та № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (Типова програма 10–11 Стандарт 2011 р.; Стандарт 2004 р.)» [4].

Про це свідчать також такі факти: уважно вивчивши та проаналізувавши зазначені вище «Типові освітні програми для 10–11 класів ЗЗСО», накази МОН України від 20 квітня 2018 р. № 408 (Типова освітня програма 10–11. Стандарт 2011 р.) з'ясувалося, що в освітніх планах для 10–11 класів ЗЗСО *відсутній: предмет «Психологія»* [5]. З експериментальними інтегрованими курсами, у переліку освітніх програм для учнів ЗЗСО III ступеня (наказ МОН України від 20 квітня 2018 р. № 406 (Типова освітня програма 10–11. Стандарт 2004 р.) – *предмет «Психологія» також відсутній* [4]. А саме:

– в освітніх планах для 10–11 класів ЗЗСО, відповідно до наказу МОН України від 20 квітня 2018 р. № 408 (Типова освітня програма 10–11. Стандарт 2011 р.) – *предмет «Психологія» відсутній узагалі* [5].

У таблиці поділу годин на окремі предмети за різними рівнями змісту освіти:

- за рівнем стандарту – *предмет «Психологія» відсутній;*
- за академічним рівнем – *предмет «Психологія» також відсутній.*

Лише в 11-х класах навчання за *профільним рівнем введено предмет «Психологія»*, у кількості 1-ї години (додаток, таблиця № 1 до наказу від 20 квітня 2018 р. № 406) [5].

Також можна знайти *предмет «Психологія»* в навчальному плані ЗЗСО з українською мовою навчання: спортивний напрям:

- за спортивним профілем, у кількості 1-ї години;
- за військово-спортивним профілем, у кількості 1-ї години (додаток, таблиця № 12 до наказу МОН України від 20 квітня 2018 р. № 406) [4].

Очікувані ризики щодо відсутності нормативно правового забезпечення МОН України питання психологічного супроводу професійного самовизначення старшокласників

Згідно з результатами аналізу наказів МОН України щодо «Типових освітніх програм для 10–11 класів ЗЗСО» [4; 5], з'ясовано, що у фахівців з професійної орієнтації (психологів, спеціально підготовлених вчителів та ін.) у процесі допрофільної підготовки практично відсутня можливість здійснювати діагностику та донесення до оптантів результатів психологічної діагностики, профорієнтації та інших показників професійного самовизначення. Це питання віддано на факультативні чи кружкові заняття. Це свідчить про те, що більшість учнів не зможуть взяти в них участь (тому що вони можуть обрати інші заходи), що

приведе до негативних наслідків у сфері професійного самовизначення оптантів.

Механізм вирішення проблеми психологічного супроводу професійного самовизначення старшокласників

Розроблена та впроваджена в практику діяльності ЗЗСО «Технологія» забезпечить обґрунтований вибір учнями майбутньої професії буде сприяти створенню науково обґрунтованої системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення, формуванню ключових і базових компетентностей для подальшого професійного навчання, діяльності та самореалізації.

Очевидним є **науково-теоретичне, практичне, соціальне та економічне значення** (економічний ефект), що зумовлено формуванням конкурентоздатної особистості та задоволенням потреб країни в галузевих професійних кадрах різного рівня підготовки [12].

Науково-теоретична значущість дослідження буде полягати в розробленні, науковому обґрунтуванні, апробуванні та впровадженні комплексної системи науково-методичного забезпечення формування конкурентоздатності особистості в умовах допрофесійної підготовки: моделей і технології формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах допрофесійної підготовки; діагностичного інструментарію та інтерактивних розвивально-корекційних методів; освітніх програм; навчально-методичного супроводу: навчальні посібники, інструктивно-методичні матеріали та рекомендації. Відповідно до загальних принципів допрофесійної підготовки й особливостей змісту подальшої професійної освіти та майбутньої трудової діяльності, передбачено: формування ключових і базових життєвих компетентностей для професійного самовизначення учнів, для особистісної самореалізації; забезпечення конкурентоздатності випускників ЗЗСО в соціально-професійному середовищі [12].

Практична значущість використання результатів дослідження: результати дослідження упроваджено у двох освітніх програмах, що відповідають однойменним двом навчальним посібникам. Практична значущість результатів дослідження забезпечує використання: а) навчальних програм з допрофесійної підготовки для учнів 10–11 класів; б) навчальних посібників, що зорієнтовані на формування готовності вибору майбутньої професії старшокласниками; в) методичних рекомендацій щодо реалізації змісту посібників у освітньому процесі. Це надає можливість: формувати готовність оптантів до професійного самовизначення, формувати ключові та базові компетентності для подальшого професійного навчання, праці та соціалізації; формувати конкурентоздатну особистість та задовольняти потреби країни в галузевих професійних кадрах різного рівня підготовки [12].

Соціальна значущість результатів НДР полягає у створенні за результатами експерименталь-

ної науково-дослідної діяльності навчальної та науково-виробничої продукції, що сприяє формуванню науково обґрунтованої системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення, подальшого професійного навчання і професійної діяльності та соціалізації особистості.

Економічна значущість (економічний ефект) результатів НДР [12] полягає в тому, що **прибуток, який виходить за рахунок** того, що після **впровадження** в освітній процес науково обґрунтованої комплексної системи науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки учнів старших класів, а також за рахунок **якісно проведеного** свідомого професійного самовизначення учнів/оптантів в умовах допрофесійної підготовки щодо подальшого професійного навчання та професійної діяльності, **не доводиться витратити кошти на:**

- додаткове навчання молодих фахівців на робочому місці;
- компенсацію результатів їх неякісної діяльності;
- виплату допомоги безробітним громадянам;
- психологічну реабілітацію безробітних і пошук для них нового місця професійної діяльності;
- утримання штату та приміщень соціальних служб для безробітних [3; 11; 12]. Підтвердженням цього факту є підрахунки, аналіз та обґрунтовані висновки, що здійснили фінансисти й економісти Європи, США, Японії, України, Білорусії тощо.

У процесі «вибору професії» **важливими виявляються відповіді на питання:**

- хто має зробити останній і вирішальний вибір?
- хто несе відповідальність, якщо вибір зроблено невірно?

Майбутньому випускнику ЗЗСО важливо розуміти, що основна відповідальність лежить на ньому, тобто на тому, хто обирає професію.

Щоб зробити правильний вибір професії, не помилитися, поклавшись на думку оточуючих (батьків, психолога, класного керівника, учителів, друзів, ЗМІ тощо), **молоді люди мають проявити високу активність у доборі інформації про майбутню професію**. Якщо не бути допитливим і цілеспрямованим у світі професій, то неправильний крок є неминучим. Лише висока активність і справжня зацікавленість власною долею забезпечать правильний вибір професії.

З метою надання практичної допомоги оптанту в правильності вибору професії у цій публікації нами запропоновано комплексну систему науково-методичного забезпечення професійного самовизначення в умовах допрофесійної та професійної підготовки оптантів. У поточному дослідженні нами було прийнято рішення здійснювати не просто діагностику з метою професійного самовизначення (за допомогою психолога консультанта), а саме самодіагностику учня/оптанта. Тому нами надано можливість самому оптанту отримати практичний досвід в сфері психо-

діагностики. Почнемо з дослідження «інтересів» і «схильностей».

Дослідження «інтересів» та «схильностей» оптантів – показників профорієнтаційної компетентності самовизначення та конкурентоздатності особистості

У серії публікації цього видання нами буде представлено оптимальний набір психодіагностичних методик (засобів) для надання практичної допомоги оптанту щодо правильності вибору професії, за допомогою яких можна визначити: 1) професійні інтереси; 2) схильності. Питання ми розкриємо в публікації, що **складається з трьох частин: перша частина** – це є поточна стаття; у **другій частині** буде подано «психодіагностичний блок дослідження направленості профільних/ професійних інтересів оптантів – показника профорієнтаційної компетентності самовизначення та конкурентоздатності особистості»; у **третьій** – буде розглянуто «путівник дослідження професійних інтересів і вподобань оптантів – показників профорієнтаційної компетентності самовизначення та конкурентоздатності особистості».

У цій публікації розглянемо питання: «інформаційно-смысловий блок» дослідження професійних інтересів і схильностей – показників профорієнтаційної компетентності самовизначення та конкурентоздатності особистості.

Інформаційно-смысловий блок дослідження «інтересів» та «схильностей» оптантів

Перше, що необхідно зробити, приступаючи до вибору професії, задати собі (оптанту) питання:

- Що мені *по-справжньому* цікаво?
- Про що мені *побається* читати, дивитися фільми, розмовляти?

Відповідаючи на ці питання, ми окреслюємо коло власних інтересів.

«Інтерес» і «схильності»: актуальність їх вивчення у процесі вибору професії (термінологічний і понятійний апарат)

Інтерес визначають як різнобічне поняття:

- це *специфічна спрямованість особистості* на певний предмет, зосередженість на ньому думок, що викликає прагнення ближче з ним ознайомитися, не упустити його з поля зору [1; 8; 12].
- це специфічна *форма прояву* пізнавальних потреб людини.

Інтерес *забезпечує спрямованість* особистості на усвідомлення сенсу і цілей діяльності. Це сприяє орієнтуванню особистості у навколишній дійсності. *Наявність інтересу* пояснює наявність у людини спеціальної здібності – *розуму* [7].

Інтерес – це *найважливіша спонукальна сила до пізнання* навколишньої дійсності. Розрізняють два його типи:

- *безпосередній інтерес*, що викликається наочною привабливістю об'єкта;
- *опосередкований інтерес* до об'єкта як засобу досягнення цілей діяльності [7; 9; 12].

Умови прояву інтересів: інтереси можуть *проявитися* в ранньому дитинстві, сформувавшись під впливом певних умов: навколишнього середовища, близьких людей, учителів, психолога. *Інтерес до того чи іншого предмету* (наука, музика, спорт) *в поєднанні з відповідними рисами особистості спонукає до певної діяльності* [2; 12].

Суб'єктивно інтерес виявляється в *емоційному тоні*, що супроводжує *процес пізнання* або *увагу* до певного об'єкта. Однією з істотних характеристик інтересу є те, що при його задоволенні він не згасає. *Інтерес розвивається, еволюціонує, породжує нові інтереси*, відповідні більш високому рівню пізнавальної діяльності [2; 12].

З'ясовано, що **інтерес завжди породжує схильність** або *переходить в неї* [12].

Розглянемо взаємозв'язок і відмінності понять «інтерес» і «схильність»:

Відмінності понять «інтересу» і «схильності»: якщо *інтерес* – це *спрямованість на певний предмет*, то *схильність* – *спрямованість на відповідну діяльність*. Наприклад, ранній інтерес до техніки (спостереження за процесом ремонту або збірки апаратури, перегляд телепередач про технічні новинки) може згодом перерости в бажання займатися цим самостійно та професійно.

Визначити власні інтереси, схильності, вподобання можна шляхом спостереження за собою, аналізу захоплень, хобі, бесід із батьками, знайомими, вчителями (ім може бути багато помітно з боку) і *за допомогою спеціальних психологічних діагностичних методів* (тестів, опитувальників, анкет тощо). Деякі з них пропонується не лише розглянути, а й випробувати на собі. Нижче нами наведено алгоритм діагностики/самодіагностики інтересів і схильностей.

Стійкість, широта, зміст інтересів – найважливіша риса особистості, один із наріжних каменів особистості людини. Говорячи про інтереси людини, ми маємо можливість створити точний психологічний портрет.

Зв'язок інтересів і схильностей. У динаміці *інтерес породжує схильність*, де *інтерес* – це порівняно пасивне споглядання об'єкта інтересу, а *схильність* – активне споглядання, прагнення пов'язати власну діяльність і життя з цим об'єктом.

Багато в чому *інтерес розвивається в схильність* завдяки включенню вольового компонента.

Схильність – це *спрямованість індивіда на певну діяльність*. **Основою схильності** є глибока стійка потреба індивіда в тій чи іншій діяльності.

У будь-якому сенсі можемо сказати, що схильність – це інтерес до діяльності.

Можливості інтересу та схильності – це фактор бурхливого розвитку здібностей індивіда.

Різниця між інтересами та схильностями:

- наявність інтересів виражається формулою «*хочу знати*»;

– наявність схильності виражається формулою «хочу робити», адже можна цікавитися будь-чим, проте не мати бажання цим займатися (предмет навчання, футбол тощо) [1; 12].

Саме **схильності, що сформувалися з інтересів, є основою для подальшого професійного вибору.**

Обирати професію потрібно відповідно до власних інтересів і схильностей [1; 7; 8; 12].

Психодіагностичні методи дослідження «інтересів» та «схильностей» оптантів

З метою виявлення професійних інтересів учнів групи профільних інтересів учнів і вивчення сфери визначення схильностей, уподобань/невподобань у певних сферах профілів і професій існують багато психодіагностичних методів. Розглянемо деякі з них.

– **Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів** (ОДАНІ-2), автори С. Карпіловська та Б. Федоришини (модифікований варіант ОДАНІ А. Голомштока та О. Мешковська). Анкета містить 129 запитань і надає можливість виявити групи профільних інтересів учнів (оптантів) і сфери визначення вподобань чи не вподобань від певних профілів і професій: провідні інтереси позитивного полюсу; супутні інтереси позитивного полюсу; рівень невизначеності інтересів; супутні інтереси негативного полюсу; провідні інтереси негативного полюсу. Оцінними параметрами за методикою ОДАНІ-2 є: 1) фізика; 2) математика; 3) електротехніка та радіотехніка; 4) техніка; 5) хімія; 6) біологія; 7) медицина; 8) географія; 9) історія; 10) філологія; 11) мистецтво; 12) педагогіка; 13) психологія, філософія; 14) бізнес; 15) сфера обслуговування; 16) військова справа; 17) спорт.

– **Орієнтовна діагностична анкета напрямленості інтересів** (ОДАНІ), автори А. Голомштока і О. Мешковська. Методика містить 102 запитання і надає можливість виявити групи профільних інтересів учнів (оптантів) і сфери визначення вподобань чи не вподобань від певних профілів і професій: провідні інтереси позитивного полюсу; супутні інтереси позитивного полюсу; рівень невизначеності інтересів; супутні інтереси негативного полюсу; провідні інтереси негативного полюсу. Оцінними параметрами за методикою ОДАНІ є: 1) фізика; 2) математика; 3) хімія; 4) астрономія; 5) біологія; 6) медицина; 7) сільське господарство; 8) лісове господарство; 9) філологія; 10) журналістика; 11) історія; 12) мистецтво; 13) геологія; 14) географія; 15) суспільна робота; 16) право; 17) транспорт; 18) педагогіка; 19) робочі спеціальності; 20) сфера обслуговування; 21) будівництво; 22) легка промисловість; 23) техніка; 24) електротехніка.

– **Опитувальник професійних схильностей** за Г. Резапкіною (модифікація методики Л. Йовайши). Опитувальник містить 24 питання. Його використання надає можливість виявити вподобання учнів до різних сфер професійної діяльності, зокрема до роботи з людьми, практичної, ін-

телектуальної, естетичної, планово-економічної, екстремальної діяльності. Достоїнство методики полягає в застосуванні непрямих питань, що виявляють приховану мотивацію, на відміну від більшості методик, в яких задаються прямолінійні питання. Шкали професійні схильності до: 1) роботи з людьми; 2) дослідної (інтелектуальної) діяльності; 3) практичної діяльності; 4) естетичних видів діяльності; 5) екстремальних видів діяльності; 6) планово-економічних видів діяльності. Ця методика розроблена Г. Резапкіною для профорієнтації учнів.

– **Методика визначення професійних уподобань** (Л. Йовайши). Вона призначена для визначення схильностей особистості до різних сфер професійної діяльності. Методика дає змогу визначити схильність людини до діяльності у сфері розумового або фізичного діяльності, технічних інтересів, мистецтва, роботи з людьми. Методика орієнтована на учнів, підлітків. Тест на визначення професійних уподобань, містить 30 питань. Згідно з цією методикою, сферами професійної діяльності є: 1) сфера мистецтва («людина – художній образ»); 2) сфера технічних інтересів («людина – техніка»); 3) сфера роботи з людьми («людина – людина»); 4) сфера розумової діяльності (схильність до розумової діяльності); 5) сфера фізичної діяльності (схильність до рухомого (фізичної) діяльності); 6) сфера матеріальних інтересів (виробництво і використання матеріальних благ).

У наступних публікаціях нами буде представлено: другу частину публікації, де подано «психодіагностичний блок дослідження спрямованості профільних/професійних інтересів оптантів, показника профорієнтаційної компетентності самовизначення та конкурентоздатності особистості»; опишемо алгоритм дослідження за допомогою методики «Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів» (ОДАНІ-2); третю частину публікації, де буде представлено «Путівник дослідження професійних інтересів та вподобань оптантів, показників профорієнтаційної компетентності самовизначення та конкурентоздатності особистості».

Продовження у наступних номерах.

Використані літературні джерела

1. Готовність учня до профільного навчання / за заг. ред. С. Максименка, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. С. 73–80.
2. Диагностика профессионального самоопределения: учеб.-метод. пособие / сост. Я.С. Сунцова. Часть 2. Ижевск : Удмуртский университет, 2011. 142 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. Москва : Академия, 2004. 304 с.
4. Про затвердження типової освітньої закладів програми закладів загальної середньої освіти III сту-

пеня: наказ МОН України від 20 квіт. 2018 р. № 406. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>.

5. Типова програма 10–11 стандарт 2011 р.: наказ МОН України від 20 квіт. 2018 р. № 408. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>

6. Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога / Р.В. Овчарова. Москва : Просвещение, 1993. 256 с.

7. Основы психологии и педагогики: практикум для студентов усіх спеціальностей та всіх форм навчання / І.Г. Шупейко, А.Ю. Борбот, Є.М. Доморацький, Д.А. Пархоменко. Мінськ: БДУІР, 2008. 156 с.

8. Пряхникова Е.Ю., Пряхников Н.С. Профориентация / Е.Ю. Пряхникова, Н.С. Пряхников. Москва : Академия, 2005. 496 с.

9. Немов Р.С. Психология: [учебник для студентов высших учебных заведений]: в 3х кн. / Р.С. Немов. Кн. 3: Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика. Москва : Просвещение, ВЛАДОС, 1995. 512 с. С. 305.

10. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога / Е.И. Рогов. Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. 384 с.

11. Чудакова В.П. Актуалізація проблеми вибору професії, зміст, структура та методи психолого-діагностичного дослідження з метою професійного самовизначення оптантів в умовах допрофесійної підготовки – компетентності конкурентоздатної особистості / В.П. Чудакова // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика. 2018. № 2. С. 97–111. URL: <https://scholar.google.com.ua/>.

12. Чудакова В.П. Методика допрофесійної підготовки оптантів, компонента технології формування компетентностей конкурентоздатної особистості / В.П. Чудакова // Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2018. № 4 (71). С. 42–54. URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2018/4/11.pdf>.

13. Чудакова В.П. Психодіагностика як ключовий інструментарій в реалізації компетентнісно-орієнтованого навчання конкурентоздатної особистості в умовах інноваційної діяльності нової української школи / В.П. Чудакова // Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2019. № 1 (72). С. 63–69. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-1\(72\)-63-69](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-1(72)-63-69). URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/1/12.pdf>

14. Чудакова В.П. Путівник дослідження складових мотиваційної компетентності: мотивів та мотивації з метою професійного самовизначення / В.П. Чудакова // Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2019. № 3 (74). С. 52–61. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-3\(74\)-52-61](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-3(74)-52-61). URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/3/9.pdf>.

15. Шеховцова Л.Ф., Шеховцов О.В. Психологическое сопровождение выбора профессии в школе: учеб. пособие / Л.Ф. Шеховцова, О.В. Шеховцов. Санкт-Петербург; Ростов н/Д. : Феникс, 2006. 176 с.

References

1. Rybalko, V., Maksymenka, S., & Hlavnuk, O. (Ed.). (2003). *Hotovnist uchnia do profilnoho navchannia* [Student's readiness for profile training]. Kyiv. P. 73-80.

2. Suntsova, Ya.S. (Ed.). (2011). *Dyagnostyka professyonalnoho samoopredeleniya* [Diagnosis of professional self-determination]. Izhevsk. 142 p.

3. Klymov, E.A. (2004). *Psykhologhiya professyonalnoho samoopredeleniya* [Psychology of professional self-determination]. Moscow. 304 p.

4. *Pro zatverdzhennia typovoi osvitoi zakladiv prohramy zakladiv zahalnoi serednoi osvity III stupenia: Nakaz MON vid 20.04.2018 № 406* [On approval of the standard educational institutions of the program of institutions of general secondary education of the III degree: the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from April 20. 2018 No. 406]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>.

5. *Typova prohrama 10-11 standart 2011 r.: Nakaz MON Ukrainy vid 20.04.2018 № 408* [Model program 10-11 standard 2011: MES Ukraine's order of April 20. 2018 № 408]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>.

6. Ovcharova, R.V. (1993). *Spravochnaia knyha shkolnoho psikhologa* [Reference book of school psychologist]. Moscow. 256 p.

7. Shupeiko, I.H., Borbot, A.Yu., Domoratskyi, Ye.M., & Parkhomenko, D.A. (2008). *Osnovy psikhologii i pedahohiky* [Fundamentals of Psychology and Pedagogy: Workshop for Students of All Specialties and All Forms of Education]. Minsk. 156 p.

8. Priazhnykova, E.Iu., Priazhnykov, N.S. (2005). *Proforyentatsiya* [Career guidance]. Moscow. 496 p.

9. Nemov, R.S. (1995). *Psykhologhiya* [Psychology]. Moscow. 512 p.

10. Rohov, E.Y. (2003). *Nastolnaia knyha prakticheskogo psikhologa* [The Practical Psychologist's Book]. Moscow. 384 p.

11. Chudakova, V.P. (2018). Aktualizatsiia problemy vyboru profesii, zmist, struktura ta metody psikhologodiyagnostychnoho doslidzhennia z metoiu profesiinoho samovyznachennia optantiv v umovakh doprofesiinoi pidhotovky – kompetentnosti konkurentozdatnoi osobystosti [Updating the Problem of Choosing a Profession, Content, Structure and Methods of Psychological-Diagnostic Research for the Purpose of Professional Self-Determination of Optants in Pre-Professional Training - Competence of a Competitive Person]. *Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia i praktyka – Education and upbringing of gifted child: theory and practice*. 2. P. 97-111. Retrieved from: <https://scholar.google.com.ua/>.

12. Chudakova, V.P. (2018). Metodyka doprofesiinoi pidhotovky optantiv, komponenta tekhnologii formuvannia kompetentnosti konkurentozdatnoi osobystosti [Methods of pre-professional training of optants, a component of technology of formation of competencies of competitive personality]. *Osvita i rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education*

and development of gifted personality. 4 (71). P. 42-54. Retrieved from: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2018/4/11.pdf>.

13. Chudakova, V.P. (2019). *Psykhodiagnostyka yak kluchovyi instrumentarii v realizatsii kompetentnisno-oriiantovanoho navchannia konkurentozdatnoi osobystosti v umovakh innovatsiinoi diialnosti novoi ukrainskoi shkoly* [Psychodiagnostics as a Key Toolkit in the Implementation of Competitively Oriented Training of Competitive Personality in the Conditions of Innovative Activity of the New Ukrainian School]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of gifted personality*. 1 (72). P. 63-69. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-1\(72\)-63-69](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-1(72)-63-69). Retrieved from: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/1/12.pdf>.

14. Chudakova, V.P. (2019). *Putivnyk doslidzhennia skladovykh motyvatsiinoi kompetentnosti: motyviv ta motyvatsii z metoiu profesiinoho samovyznachennia* [Guide to the study of the components of motivational competence: motives and motivation for the purpose of professional self-determination]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of gifted personality*. 3 (74). P. 52-61. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-3\(74\)-52-61](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-3(74)-52-61). Retrieved from: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/3/9.pdf>.

15. Shekhovtsova, L.F., Shekhovtsov, O.V. (2006). *Psikhologicheskoe soprovozhdenie vubora professii v shkole* [Psychological support for choosing a profession in school]. St. Petersburg. 176 p.

Chudakova Vira. Informational Semantic Block of Optants' Professional Interests and Inclinations Research – Career Guidance Self-Determination Competence and Personality Competitiveness Indicators.

Summary.

The article discloses the scientific and methodological support relevance for the formation of individual competitiveness competencies. One of the personality competitiveness components is the optants' professional self-determination competence (a person chooses a profession). The author's technology "the formation of a competitive personality competencies" and a model for its implementation are presented. The issue of updating the problem of choosing a profession and diagnosing a person for the purpose of professional self-determination is revealed; proposed to consider the "octagonal pattern-model of the profession choice situation"; an answer is given to the question: what should an optant choose when choosing a profession; how to avoid mistakes and disappointments when choosing a profession; what does it mean to make the right choice of a profession. The emphasis is placed on the importance of "special psychological concepts and terms" clarifying and understanding regarding professional optants' self-determination. The risks are substantiated by the absence in the standard programs of the Ministry of Education and Science of Ukraine of "high school students' professional self-determination psychological support" questions in the process of pre-vocational training in educational institutions. A mechanism for solving the psychological support problem in the process

of professional self-determination and implementation 'I'm self-diagnosing' is presented. The "informational-semantic block" of the optants' "interests" and "inclinations" study in the process of choosing a profession and their research psychodiagnostic methods are presented.

Key words: person's competitiveness competencies formation; competency; psychodiagnostic methods; professional self-determination; competence; optant (a person who chooses a profession; terminological and conceptual apparatus; interests and inclinations in the process of choosing a profession.

Чудакова В.П. Информационно смысловой блок исследования профессиональных интересов и склонностей оптантов – показателей профориентационной компетентности самоопределения и конкурентоспособности личности.

Аннотация.

В статье раскрыта актуальность научно-методического обеспечения формирования компетентностей конкурентоспособности личности. Одним из компонентов конкурентоспособности личности являются компетентности профессионального самоопределения оптантов (человек, который выбирает профессию). В статье представлена авторская технология «формирования компетентностей конкурентоспособной личности» и модели ее реализации. Раскрыт вопрос актуализации проблемы выбора профессии и диагностики личности с целью профессионального самоопределения. Предложено рассмотреть «восьмиугольную схему-модель ситуации выбора профессии»; дается ответ на вопрос: что должен знать оптант выбирая профессию; как избежать ошибок и разочарований при выборе профессии; что значит – сделать правильный выбор профессии. Внимание акцентируется на важности выяснения и понимания «специальных психологических понятий и терминов» относительно профессионального самоопределения оптантов. Обосновываются риски, которые несет отсутствие в типовых программах МОН Украины вопросов «психологического сопровождения профессионального самоопределения старшеклассников» в процессе допрофессиональной подготовки в учебных заведениях. Представлен механизм решения проблемы психологического сопровождения в процессе профессионального самоопределения и осуществления самодиагностики. Раскрывается «информационно-смысловой блок» исследования «интересов» и «склонностей» оптантов в процессе выбора профессии, а также психодиагностические методы их исследования.

Ключевые слова: формирование компетентностей конкурентоспособности личности; компетентности; методы психодиагностики; профессиональное самоопределение; компетентность; оптант (человек, который выбирает профессию); терминологический и понятийный аппарат; интересы и склонности в процессе выбора профессии.